

KAYSERİ VE BURSA'DAKİ BÂZİ YAZMALAR HAKKINDA

Zeki Velidî Togan

Bu sene Kayseri ve Bursa kütüphanelerinde gördüğüm ve istifâde ettiğim bâzi eserler hakkında malûmat verirken Kayseri'de en zengin yazma eserler toplantısı olan Ahmed Fahri Bilge'nin kütüphânesini şimdilik bahis mevzu'u etmiyeceğim. Bunu daha müsait bir zamanda müsâ'adeleriyle daha yakından tetkîyk ederek ayrı bir etüt neşretmek emelimdir. Kayseri Ulu Cami'nin bitişiğinde şehrin esâs kütüphânesini teşkil eden Râşid Efendi kütüphânesinde mevcut yazmalardan evvelce Maârif Vekâletine gönderilen ve tarafımdan 1931 yılında tetkîyk olunan fihristte 915 numara altında Hemedânî'nin te'lifi olmak üzere kaydolunan iki ciltlik *Esmâ-i Buldân* nâm eserin, umduğum gibi İbn Faķih al-Hamadânî'nin *Ahbâr al-Buldân* nâm kitabı olmayıp, Yâķût Hamavî'nin *Mu'cam al-Buldân*'ının iki ciltte birleştirilmiş yeni bir nüshası olduğu anlaşılmıştır.

939 numaralı *Tarih-i Temür*'ün İbn Arabşâh'in eseri olduğu anlaşıldı. Bu nüshada *Acâ'ib al-makdûr*'un matbû' nüshasında bulunmayan bazı teferruata rastlanmaktadır. Ezcümle uygur harfleri de şekilleri doğru olmak üzere yazılmıştır. Kenarında Hâşiyeler ve izahlar vardır. Bu, eserin yeni bir neşrinde istifâde edilmesi muhakkak zarurî olan iyi ve eski bir nüshadır.

925 numara ile kayıtlı Husayn İbn Muhammed al-Diyâribekrî'nin *Tarih al-Hamîs fi Ahvâl al-Nafs al-Nafîs*'i 987 yılında İstanbul'da yazılan bir nüshadır. Eserin diğer nüshaları için bak. Brockelmann *GAL*, II 381.

Eski fihristte 1115 numara ile yazılı «ahlak» kitabı Abd al-Razak al-Kâşânî'nin Herat'lı Abd al-'llah al-Anşârî'nin *Menâzil al-sâirîn*'ine İlhânlı veziri Gıyâs al-din Muhammed İbn Raşid al-din al-Talîb adına yazdığı arapça şerhin 825 de yazılmış bir nüshasıdır.

Numara 600, Muhammed Amin İbn Şadr al-Milla al-Şirvânî'nin Ahmed I. namına yazdığı *Al-Favâ'id al-Hâkâniye*'si sonunda 'Adâletin esâsı unvanı altında yazılan bir siyasi mülâhazada «Allah Osmanlı devletini bu gibi fena alâmetlerden korusun ve onu ebediyen yaşatsın» diyerek o zamanki Osmanlı devletinin siyâsî hatalarını ustalıkla saymıştır (Bursalı Tahir. II. 23).

Numara 961, 'Âşık Çelebi'nin *Manâzır al-'Avâlim*'inin bu güne kadar gördüğüm en mufassal nüshalarından biridir ki 14 Cümadelula 1035 yılında yazılmıştır. Kırım bahsinde kendisinin 992 de Özdemir oğlu Osman Paşa ile birlikte Derbend ve Şimalî Kafkasyanın Kuban, Taman ve Kerç yoluyla İstanbul'a avdetini tasvirinde de diğer nüshalarda görmediğim bazı teferruata rastlanmaktadır.

Numara 609, *Muḥîṭ al-Münşeât* ismi altında kaydolunan eser Selim II. devrinde 979 yılında te'lif olunan *Câmi' al-Münşeât-ı Firûzî*'dir. Bu eser İlhanlı devlet teşkilâtına âit Hinduşah Nahçıvanî ve sâire gibilerinin eserlerinin Osmanlı münşileri için ne derece mühim bir numûne teşkil ettiğini göstermektedir. Burada Yasavul, Emiri Ülkâ, Atabek ve Uluğ Bitikçi gibi devlet memurlarına âit fasıllar sadece ilhanlı numûnelerinden alınmış parçalardan ibarettir. Arada eski İran edebiyatından alınmış parçalar da bulunmaktadır. Ezcümle vrk. 11a da, benim *Umûmî Türk Tarihine giriş* s. 28 de Isık göl civarındaki Çigiller ülkesinde inkişaf eden çinicilik ve nakkaşlık gibi san'atlara âit Gardizî ve Al-Bîrûnî'den naklettiğim kayıtları müeyyit şu beyit getirilmektedir.

همه نقش بندان چین وچگل

زهی از تصاویر کلکت خجل

Yani «senin fırçandan çıkan resimlerin karşısında bütün Çin ve Çiğil ressamaları utanç içerisinde kalmaktadır». Yine resim ve nakışlar hakkında bk. vrk. 171a-171b, 245a.

Numara 1221, Nizâm Nisâburî'nin *Tezkire-i Tûsî*'ye yazdığı *Tavzîḥ* namındaki şerhi, ki 878 yılında «Uluğ Bek İbn Şahrûḥ İbn Emîr Temür Küregen ḥalled Allahu saltanatuhu» namına yazılan bir *Çağmini şerhi* eklidir.

Numara 1220, *Risâlet-i Âlât al-Raşat* ismiyle yanlış kaydolunan yazma, Tanzimat devrinde vücûda getirilen tercüme eserini ihtiva etmektedir:

1) vrk. 1b-13b: *Nuşhat-ı âlât-ı hendesiye fî lavâzım al-harb* = Pantomètre aletlerinin tavsifi.

2) vrk. 14b-41b: *Nuḥbet al-maḳâlât fî funûn al-ḥarbiye*

3) vrk. 42b-85a: *Mâhiyet-i fenn-i ḥarbin keyfiyetleri*. «1664 Avusturya - Türkiye harbinde Avusturya başkumandanı Raimundi lâkabiyle mülakkab Montekukili (yani Graf Mentecucculi Raimundi. 1608-1680) Leopoldiḡ nâm Nemçe çesarının (yani Kayser Leopold I.) seraskeri idi, onun kitabından muhtasaran tercüme edildi». Strateji hakkında.

4) vrk. 84b-113a: *Risâle-i mîmâri-i ḥarb*. «Cermanyada Frankfurt şehrinde sâkin Gişbar İşkut nam rahib 28 kitaba münkasem bir hendese mecmu'ası yazıp 1674 de Cermanye hükümdarı Leopolduḡ Çasara takdim etmiş». Bundan *fenn-i Mîmâri-i ḥarb*, *Huşun* ve *kılâc* ve *istiḥkâma* âit kısmının tercümesi.

5) vrk. 114b-122b: *İcmâl-i aḥvâl-i Avrupa*. O zaman dünyanın dört kısmı sayılan Avrupa, Asya, Afrika ve Amerikanın siyasi coğrafyası.

Numara 1224, Mühendis İbrahim Kâmi İbn Ali tarafından 1208 de Selim III. zamanında Avrupa dillerinden tercüme yoluyla tertip ettiği *Hendese kitabı*'nın kütüphâne vâkıfı «Reisülküt-tab-ı rikâb-ı hümâyûn Muhammed Raşid efendi etâl Allahu bekâ'ehü» için yazılan nüsha. Kitabın başında «Muhammed al-mu'allim be Hendese-hâne-i tersâne»nin bir takrizi bulunuyor, burada Hendese-hâne'nin ihdası anlatılıyor.

Numara 227, *Tazkira-i meşâyiḡ-i Hind* ismiyle kaydolunan eser 'Abd al-ḥaḳ İbn Sayf al-dîn al-Türk al-Dihlevî al-Buḡârî'nin *Aḥbâr al-aḡyâr fî asrâr al-abrâr* nâm kıymetdar eserinin 999 yılında yazılan nüshasıdır. Burada Hindistan'a gelen Türk ülema ve meşâyihinden Şemseddin İltutmuş devrinden Hoca Kuṭb al-dîn Baḡtiyârî al-Uḡî (23b), Kâzî Hamîd al-dîn Naḳurî (27b), Şeyḡ Cemâl al-dîn Tebrizî (38a), Şeyḡ Burhân al-dîn Maḡmud ibn Es'ad al-Belḡî (40a), Şeyḡ Muhammed Türk Narkülî (40b), Şeyḡ Türk Biyâbânî (42b), Şeyḡ Celâleddin Buḡârî (50b), Ziyâeddin Rûmi, Mevlâna Nur Türk (58b), Şeyḡ Burhâneddin Neseffî (61a), Mevlâna Fahreddin Mervezî (70b), Emîr Husrev Dihlevî (75a), Hoca Ziyâeddin Barani ve Emîr Hasan Ala' Sencerî (76b), Hoca Ziyâeddin Haḡşebî (79a), Seyyid Celâleddin Buḡârî (107b) Şeyḡ Bedreddin Semerkandî (88a), Sultan Firûz'un

akrabasından Mes'ud bek ve Şeyh Sadreddin Buhârî (126), Şeyh Ahmed Şer'î Türk ve Şah Abulgayis Buhârî.

219b-237a da, müellifin ecdâdı ve kendisinin hayatı muassalan anlatılmıştır. Büyük babası Aka Muhammed Türk Buhârî, Sultan Alâeddin Halaçi devrinde Buhâra'dan Delhi'ye gelmiş ve kendisiyle mensup olduğu kabilesini de beraber götürmüş ve 18 Rebiulâhır 739 yılında vefat etmiştir. Bunun oğlu Melik Muizzeddin olmuş. Bunun oğlu Melik Musa, Firûz Şah zamanında vakı' ihtilâller zamanında Türkistana geri dönüp Emîr Temür'ün hizmetine intisab etmiş ve onun ordusu ile birlikte Hindistan'a gelerek tekrar Delhi'de yerleşmiş. Memleketimizde ve Rusya'da bir def'a tab' ve neşr olunan *Al-Favâid al-Behiye*'nin müellifi olan Abdülhak Dihlevî'nin pederi olan Şeyh Seyfeddin 27 şaban 999 da vefat etmiştir.

Numara 619, *Mecmû'a-i ibn Hafid al-Taftâzani*, Ahmed İbn Yahya İbn Muhammed ibn Sa'd al-din al-Taftâzani'nin felsefe ve ilâhiyata âit 8 eserini ihtiva etmektedir. Vr. 79b ve 80a daki kayıtlarından müellif zamanında Al-Bîrûni'nin bugün bize kadar gelmiyen bazı eserlerinin (Nevruza âit eser ve *Mahiyat al-sana va'l-â'yad*) daha mevcut olduğu ve istifâde edildiği anlaşılmaktadır.

Numara 578, Mu'amma'ya âit 869 da Osmanlılar ülkesinde yazılan bir eser Temürlülük zamanında yüzlerce isme, o cümleden Şahrüh, Cüki Mirza, Baysungur ve Alişîr'in isimlerine âit muammaları ihtiva etmektedir.

Numara 577, Hoca Ahmed al-Burûsî'nin Mu'amma'ya âit eseri. Burada vrk. 19a da Alişîr Nevai'nin bir ok'a âit bir muamması dercedilmiştir.

Numara 497, Abu Mansûr al-Matürîdî al-Samarqandî'nin *Tefsîr al-esmâ ve al-sıfat* isimdeki eserinin yazı ve kâğıdına nazaran altıncı asr-ı hicrîde yazılan nüshası, 254 vrk. Matürîdî'nin eserleri meyanında bu eserin zikr olduğunu başka yerde görmedim. Mumaileyhin yazma nüshaları bize vâsil olan kitapları arasında da bu isimde bir eserine rastlamadım.

Bu meşhur teolog bu eserinde Allahın isimleri ve sıfatlarını tetkîyk etmiş buna âit kelâm ve felsefe ehillerinin fikirlerini nakil ve tenkiyt ederek ehl-i sünnet ve cema'anın nokta-i nazarlarını izâh etmiştir. vrk. 117a-193b de Allahın «Mü'min» ismini izâh ederken bu ismin Allaha inanan manasında olduğu için Allahın

kendisine isim olması ne gibi manâ ifade edeceği, ezcümle başkalarının kendine inanması için Allahın kendisi imanlı olması icab ettiğine dâir çok orijinal fikirler serdetmiş ve muhtelif mezheplerin bu husûsa âit fikirlerini, o cümleden Zeydiye, İmamiye, Mu'tezile ve hâricî mezheplerinin nokta-i nazarlarını serdetmiştir.

Vrk. 213b-231b Allahın «al Vahîd» ismi dolayısıyla monoteizme âit muhtelif mezheplerin fikirlerini tam bîtaraflıkla ba'zan büyük bir tafsilâtla anlatarak bunları kendi nokta-i nazarından tahlil ve tenkıyât etmiştir. O cümleden 217 de Zerdüşî, 218b Nasara mezhepleri, 219b-221 a eski Yunan natüralistleri, 221a-223a eski Yunan filozoflarının felsefeleri, 224b tekrar Nasara mezhepleri 226b tekrar natüralistler, 227b mülâhhid ve münecimler, 228a Mukanna', 228a filozof Anaharsis ve sâirenin fikirleri izah ve tenkıyât edilmistir. Vrk. 229a-231a Mu'tezilî'lerin, 231a Kerramî'lerin ve 231b İmamî'lerin ve müfrit Şîr'lerin vahdet mes'elesine âit fikirleri izâh edilmiştir. Bu bahisler arasında 218a da Yunanlı filozof Solon'un peygamber olup olması mes'elesine dâir fikir ve mutalâaları serdedilmiştir.

Bursa'daki eserler. Bursadaki eserlerden 1926 yılında kitaplar daha sandıklarda iken istifâde etmiştim. Bilâhare bu eserlerin bilhassa Genel kütüphanedekilerinin numaralarının değiştirilmiş ve istifâdeleri imkânsız bir hâle gelmiş olduklarını görerek teessüf ettim.

Haraççioğlu kütüphanesinde umumî numara 84, husûsî numara 54, Kemaleddin Abdürrezzak Kaşani'nin *Hakâ'ik al-Te'vil fî Dağâ'ik al-Tenzîl* ismiyle yazdığı ve meşhur müverrih Reşideddin'in oğlu vezir Gıyâseddin Muhammed'e ithaf ettiği tefsirinin üçüncü cildi. Bu eser 13 rebiülevvel 729 yılında Tebriz'de Hankah-ı Rabî Reşidiye'de yazılan nüshadan alınarak yazılmıştır.

Genel kütüphâne yazmalarından numara 697. Davud Kayserî'nin *Şerh al-Kaşîdat al-Mimiye*'si o zamanki Tebrîz eşrafından, ulema ve filozoflarından Abd al-Kâfî bu Abd Allâh al-Tebrizî'ye ithaf edilmiş olduğu mukaddemesinde kayıtlıdır. Bu nüshada vrk. 86a da şöyle bir kayıt bulunmaktadır, ki eski bir eserden alınmıştır.

«... اسم الله : بالعربية الله ، بالسريانية ايللا ، بالعبرانية عيلا ، بالفارسية بادشاه بالخزرومية مانندك ، بالرومية تمخيثا وبالهندية شطيثا وبالتركية بيات وبالجمكية اغان وبالاغورية ألغ وبالغارية (بالفارسية) تكري...»

Burada Harzumiye dediği eski Harezmi dili, Türkiye dediği Hâkani (Kaşgar) türkçesi ve Mahmud Kaşgari'ye göre bayat kelimesini kullanan Argu dili, Cikiliye dediği Isak göl ve Çu havzasındaki Çigillerin dili, Oguriye dediği Uğurca, Bugariye dediği de Volga Bulgarlarının dili. Yalnız Hezeliye'nin ne olduğunu bilmiyorum. Yoksa Hindiye (باليندية) demektir?

Yine Genel kütüphanede 952 numaralı yazma eser Bedr al-din Muhammed ibn Muhammed al-Kâşgari'nin Kur'an tefsirinin Meryem Suresinden Sâffât Suresine kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. 208 varak tutan nüshanın sonunda bu yazmanın Muhammed ibn Muhammed al-Raşid ibn 'Ali al-Kâşgari tarafından 683 hicride Şabanı ortasında yazıldığı kayıtlıdır. ... فدوقع الفراغ

من نسخه على يدى الفقير الى الله الفنى القدير محمد بن محمد الرشيد بن على الكاشغرى ليلة منتصف شهر شعبان احد شهر سنة ٦٨٣

Bu da yazmanın müellif tarafından yazılan nüsha olduğunu gösterse gerekir. Kâşgar ulemasından Cemâl Karşî'nin *Mulhâkât al-Suîâh'*inde (Barthold neşri, s. 141) bu Bedreddin Muhammed «Kur'anın ucûbesi, zamanın nâdir bir şahsiyeti, Tanrının dünyada yarattığı bir mu'cizesi, Adem oğullarından yetişen âlimlerin en yükseği, eski ve son zamanlarda insanlar arasında misli hiç görülmiyen bir ilâhi atıyye ile insanlar arasında imtiyaz eden, Allahın mevcudiyetinin Burhânı, gözleri kör olsa dahi bütün ilimlerin külliyâtını görüp bilen bir hârika» diye tavsif olunmuş ve Cemâl Karşî Kâşgar uleması meyanında saydığı bu zâtı 646 senesi, yâni bu nüshanın yazılıp tamam olmasından 37 sene evvel Almalık şehrinde görüp istifade ettiğini zikretmiştir. İhtimal istinsah eden Muhammed ibn Muhammed al-Raşid al-Kaşgari kitabın müellifi olan doğuştan kör Bedr al-din Muhammed ibn Muhammed al-Kaşgari den ayrı bir zattır. Fakat bu eser VII. asırda yâni ilk Mogullar hakimiyeti zamanında Yedisu ve Kâşgar'da inkişaf ettiği halde iç ihtilâller neticesinde inkiraza uğrayan ve ehilleri Yedisu şehirlerini, Balasagun ve Almalık şehirlerinden Kâşgara intikal ettiğini Cemal Karşî'nin yana yakıla anlattığı vaziyetin doğruluğunu isbat eden çok mühim bir vesikadır. Kur'an âyetleri bu eserde pek çok hususlarda orijinal olarak ve dâima Arap şairlerinden alınan şevahitle, bazan da tarihî misallerin nakli ile izah edilmiştir. Diğer müfessirlerden ancak Zemahşert

bir kaç def'a zikrolunmuş diğer mutâla'aları müstakil içtihad ve kanaat eserleri olarak görülmektedir. Hep فان قيل ye karşı diye yazan muharrir eserini tarihî misallerle süslemiştir. Taha, âyet 102-4 tefsirinde, 31b: يستقصرون مدهلبثهم فى الدنيا. ومنه توقيع عبدالله بن المعتز تحت : 102-4 Enbiya suresi, Vr. 43b bahsi, Mathal حبة Mes'alesi üzerinde çok durmuştur.

Dâvud Kayserî'nin *Fuşûş şerhi* mukaddimesinde bu eserini İlhanlı Ebu-Sa'id Han'ın vezîri, meşhur tabib ve müverrih Reşideddin'in oğlu olan Hoca Gıyâseddin Muhammed'e ithaf ederek yazdığı yazılar Osmanlı-İlhanlı münâsebeti ve Tebrîz'deki başvezirin Orhan Gazi muhitinde memleketin en büyük devlet adamı (sahib-divanı) olarak tanıdığını göstermek bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir. Hoca Gıyâseddin Muhammed Çobanlı Dimâşk Hoca'nın 6 Şevval 727=26 Ağustos 1327 de öldürüldüğü gün başvezir olarak ta'yin olunmuş ve Ebusa'id Bahâdır Han'ın vefatından az sonra 21 ramazan 336=4 mayıs 1336 yılında öldürülmüş olduğundan Dâvud Kayserî'nin bu yazısının 26.8.1327-4.5.1336 tarihleri arasında yazmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazıda Dâvud Kayserî kendisini bâzı nüshalarda «doğum yeri itibâriyle Kayserî'li, yaşama yeri itibâriyle Bursa'lı» (داود بن محمود بن) Hüseyn Çelebi kütüphanesinde tavassuf kitaplarından No. 39 ise: (القصرى مولداً والساوى محمداً) diyerek de ta'rif etmiş olduğundan bu mukaddemenin daha Dâvud Kayserî İznik medresesi küşâdından önce Bursa'da oturduğu bir sırada yazılmış olacağını tahmin etmek mümkün olmaktadır. Bu metnin Haraççioğlu tasavvuf kitaplarından 79 numarada mukayyed nüshasında ve diğer nüshalara bakarak kaydettiğim şekli şudur:

وجعلته مشرفاً بالقاب المولى المعظم والصدر المنعم صاحب ديوان الامم ودستور الممالك فى العالم، مرربى ضعفاء العرب والمعجم سلطان اعظم الوزراء واكمل من فى عصره من الورى، حاوى الشيم الملكيه، مظهر الصفات الرحانيه، مجمع الاخلاق الربانيه، اللطيف بعباد الله، المتخلق باخلاق الله، الذى لم يتشرف مستند الوزارة بمثله فى الصدارة ولم يمكن احاطة صفاته بلسان العبارة والاشارة، كملت محاسنه: فلو اهدى السنن للبدر عند تمامه لم يخسف، وعلى تفنن واصفيه لحسنه يفتى الزمان وفيه مالم يوصف. أردت له مدحاً فما من فضيلة تأملت الاجل عنها وقتت، صاحب غياث الملة والحق والدين امير محمد بن الصدر السعيد الشهيد المرحوم المغفور رشيد الدنيا والدين انار الله ضريح السلف وضاعف جلال الخلف واعزاز انصار دولته وادام فضائل اعوان رفعته، لازال الحفيظ لجناحه حافظا والرقيب المجيب له رقيباً، لكونه متحلياً بهذه الاسرار العلية وحاملاً للانوار السنية، سالكا

طريق الحق ومتوجها الى مقصد الصدق ، مدبراً بظاهره نظام العالم مشاهدأ بباطنه كالخبي آدم . فاستحق (ای الكتاب) ان یخلد بخلود ذكره ويحمد كحامد خلقه وخلقه ان قرن بناية الجسيمة التامة والطافه المييمة العامة ونظر اصحابه الخاديم الكرام وقدوة فضلاً الانام اعزهم الله وحرسهم الى يوم القيام

İlhanî merkezinde vücûde getirilen ilmi eserlerin Bursa'ya taze-taze getirilmiş olduğu hakkında *Umumî Türk Tarihine Giriş* I, 361 de yazdıklarımı te'yid bakımından bilhassa Dâvud Kayserî'nin üstazı ve şeyhi olan Kemâleddin Abdurrazak Kâşânî'nin aynı vezir Hoca Gıyâseddin Muhammed'e ithaf ederek yazdığı *tefsirleri*, *Fuşûş şerhi* ve *Manâzil al-Sâ'irîn şerhi* nüshalarının tetkikyı ehemmiyetlidir. Bu zâtın *Hakâyik al-tavîl fî vakâyî al-tanzîl* nâm büyük tefsirinin üçüncü cildinin milâdî 1329 yılında Tebriz'de Rab'i Reşidi Hankahında yazılan bir nüshası Haraççı-oğlu tefsir kitapları meyânında No. 54 te mahfûz bulunmaktadır. Kültür tarihimiz bakımından bizi ilgilendiren asıl nüshanın sonundaki colophon bu nüshada aynen muhafaza olunmuştur:
تم الربع الثالث بحمد الله في يوم الاحد الثالث من ربيع الاول سنة تسع وعشرين وسبعماية في خانقاه الربع الرشيدية في محروسة تبريز سماها الله

Bu nüsha Osman oğulları ülkesine geldikten sonra üzerinden Bursa, İstanbul ve Sofya'da müteaddit nüshalar yazılmıştır.

Dâvud Kayserî yukarıda zikri geçen *Şarh al-hamriya'sını* da Tebriz'li ulemadan «Büyük Şef, sadriâzam, dünya füzalâsının meliki, hükema ve müdekkîylerin sultanı, Emmin üd-devle ve'd-din Abdülkâfi ibn Abdullah et-Tebrizî» ye ithaf etmiştir. Bursa genel kütüphanesi yazmalar No. 697 deki ithaf şekli şudur:
جملته مشرفا بالقاب المولى المعظم الصدر الاعظم ملك فضلاً العالم افضل المتقدمين والمتأخرين اكل علماء العالمين سلطان الحكما والمدققين فريدهره ووحيد عصره مخزن الاسرار الالهيه منبع الانوار الاحدية امين الله في اسراره امين الملة والدين عبدالكافي بن عبدالله التبريزى ادام الله فضايه على العالمين

Olcaytu ve Ebu-Sa'id Han'ların pîri olan Şeyh Kemaleddin Abdurrazak Kaşânî'nin *Tavîlât*'ına da Dâvud Kayserî kendinden, üstaz ve pîrini tebcil ederek yazdığı bir önsözle ayrı bir ek yazmıştır. Haraççı-oğlu, tefsir kitaplarından No. 65 nüshasına ekli olan bu zeyle Dâvud Kayserî şöyle başlamaktadır:
يقول المبد الضعيف الراجى (الى) رحمة الله داود بن محمود بن محمد الرومى القيصرى انجح الله مقاصده في الدارين ... لما سمعت بخدمة مولانا الامام العالم الاعظم ملك علماء العالم صاحب علوم الورائة

والدراسة مبنی طرق الحقایق مکمل نفوس الخلائق سلطان الموحدين برهان المحققين قطب المارفين كمال الملة والحق والدين عبدالرزاق بن جمال الدين ابى القنايم القشاني ادام الله ظلال جلاله على الطالبين . وانار بانوار جماله قلوب المستنصرين وقرأت عليه ما صنفه من كتاب تأويلات القرآن الكريم .

Nasîreddîn 'Tusi'nin Merâga'da vücûda getirdiği *Tazkirat al-Nâsiriye* nâm oriijinal hey'et eserine talebesi ve halifesi olan Nizâm Nisâbûrî tarafından yapılp Tebrîz'de Gazan Han'ın *Şenbi Gazânî*'sindeki Abvâb al-Bar te'sisatında 1 rebîülevvel 711=18 temmuz 1311 de itmam olunan ve yaptığı tetkirykatının, Yunan eserleri üzerindeki incelemelerinin mükemmeliyeti bakımından üstazından hiç geri kalmadığını gösteren şerhinin aynı Abvâb al-Bar'in Şâfi'iler kolkinejinde Humâyûn ibn Muhammed al-Vârverdi tarafından 30 şaban 713=21 aralık 1313 de, yâni kitabın te'lifinin itmamından iki sene sonra üstazı Nizâm Nisâburi'le beraber bulunduğu aynı mektepte istinsah olunan mükemmel fakat eksik bir nüshası Bursa Genel Kütüphanesinde 3299 numarada mahfuz bulunmaktadır. Sonundaki colophon şudur :

قد اتفق الفراغ من تحريره وقت الاصفرار من يوم الاربعاء لثلاثين من شعبان المعظم شاعت ميامنه لسنة ثلاث عشرة وسبعماية من هجرة سيد المرسلين على يدى العبد الضعيف ابى على هايون بن محمد بن هايون الشافعى الواروردي فى المدرسة Ayni sayfada başka bir elle daha şü kayit yazılmış ve قد رأيت بخط المصنف مانصه: وكان فراغى من تأليف هذا الكتاب غرة ربيع الاول من شهر سنة احدى عشر وسبعماية رحمة الله من نظريه و دعائى بالخير و انا افقر عباد الله الحسن بن محمد يعرف بنظام النيسابورى

Vr. 62b de Amuderya ve Sirderya'nın o zaman Hazar Denizine munsab olduğunu bildiren şu kaydı da nakledeyim : وينصب فى هذا البحر (اى الخزر) انهار عظيمة مثل جيحون الذى اصله من جبال صفانيان و طخارستان و حدود بدخشان و مثل سيحون الذى اصله من بلاد الترك و مثل أرس و كر و مثل آتل و مثل الانهار و الاودية التى اصولها من جبال طبرستان و الديلم و الجبل و من بلاد الفرية و هى اكثر من ان تضبط و دون هذا البحر بحيرة خوارزم التى دورها مائة فرسخ و قد تنصب شعبة من جيحون و كذا من سيحون فيها احيانا لكون ممرها (ممرها) فى الرمال .

Hüseyin Çelebi, coğrafya No. 18 de Mes'ûdî'ye nisbet edilen bir «aca'ib-i âlem» risalesi vardır, ki yazı ve kâğıdına bakılırsa VIII-IX hicride yazılmıştır. Unvanı «عجائب الدنيا و ما فيها من الجزائر» şeklinde yazılan, fakat Mes-

'ūdî'nin *Ahbār al-zamān* 'ının parçaları sıfatıyla kataloglara giren (bk. C. Brockelmann, *GAL*, suppl. I, 220 ve A. von Kremer d. *Sitzungsberichte der Wiener Akademie d. Wissensch.*, 1850, s. 207-211) eserden farklıdır. Şamanlığa ait kayıtlarına bakılırsa bu eser Inostransev'in *Sbornik Muzeya Antropologiyi*, 1918 de nakillerde bulunduğu Şabîb al-Nacrānî'nin kitabına benziyor. Vr. 5b, 22b-22a Bertayil (Sumatra) adaları; vr. 22a, 59a-61a Çin; vr. 25a Zabic (Cavago) ve diğer cenup ve şark denizleri adaları; 57a-65b Yafes Oğulları; vr. 66 Horasan hükümdarları; vr. 80a-253b hep eski mısır ve Feragine. Türklere ait bulunan bahsi şudur:

واما الترك... فهم اجناس كثيرة وهم اصحاب المدن و حصون ومنهم قوم في رؤس الجبال والبرارى في حرمهم لبيد ليس لهم عمل غير الصيد ومن لم يصد شاوذب اوداجه واخذ دمهافى مصران وشواه فاكله وهم ياكلون الرخم والفربان وغيرها وليس اهم دين ومنهم من كان على دين المجوسية ومنهم من تهود

واكثر ملوكهم في البلغر وملكهم الاكبر يقال له الخاقان وله سرير ذهب والتاج ومنطقة ذهب ولباسهم الحرير وقيل ان ملكهم الاعظم لا يكاد يظهر وان ظهر لم يقم بين يديه احد وفيهم سحر وحقد وشدة بأس. وللملك يوم يوقد له نار عظيمة ويتكلمون عليها كهنته وهو مطل عليها فيرتفع منه وجه عظيم فان كان الى الخضرة كان (64^b) النيت والخصب وان كان الى البياض كان الجذب وان كان الى الحمرة كانت اراقة دماً وان كان الى الصفرة كانت الى علل ووبأ وان كان اسود دل على موت الملك او سفر بعيد فاذا كان ذلك مجل بالسفر والنزاه

Vr. 58a Sakalibe için diyor.

اما الصقالبة فهم ايضا عدة امم فمنهم قوم نصارى وقوم يقولون بالمجوسية و يبدون الشمس ولهم بحر حلو (ihtimal Ladoga gölü) تجرى فيه السفن من ناحية الشمال تجرى الى الجنوب ولهم ايضا بحر (ihtimal Volga¹) يجرى من بلدان البلغار ولهم انهار كثيرة وهم كلهم في ناحية الشمال وليس لهم بحر ملح لان بلد هم بعيد من الشمس فأنهم حلو و ما قرب من الشمس ملح وما جاوزهم لا يسكن لبرده وكثرة الزلازل واكثر قبائلهم المجوس ولهم مدن كثيرة وقلاع ولهم كنائس فيها اجراس مملقة يضربون بها كالتواقيس.

¹ بحر in farsça derya karşılığı olarak kullanıldığı için bk. Z. V. Togan, *Biruni's Picture of the World*, s. 52, haşiye 14.